

ตามรอยพระพุทธศาสนาเข้าสู่เมืองแพร่

TRACING THE HISTORY OF BUDDHISM IN PHRAE PROVINCE

พรหมเรศ แก้วโมลา, Phromares Kaewmola
พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, PhrakruSoontorndhammanithat
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
Graduate Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Phrae Campus
E-mail : Phrom.1969@Gmail.com

บทคัดย่อ

ภายหลังจากอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า และพระพุทธศาสนา ในดินแดนที่เรียกว่า “ชมพูทวีป” เมื่อ 2600 กว่าปีมาแล้ว เริ่มตั้งแต่พระองค์ทรงออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา มีพระสงฆ์สาวกจำนวนมากช่วยในการเผยแผ่ สืบทอดกันมาโดยลำดับ พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทย หลังการทำสงครามครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 234 ได้มีการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 9 สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดียในสมัยนั้น ซึ่งสมณทูตที่ได้รับการคัดเลือกให้ไปดินแดนสุวรรณภูมิคือสายที่ 8 โดยการนำของ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ จนทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองตามลำดับ และในกาลต่อมาได้แผ่ขยายเข้าสู่เมืองแพร่ ทำให้คนเมืองแพร่นับถือพระพุทธศาสนามากถึง 99.18 เปอร์เซ็นต์ (ข้อมูลจากสำนักงานสถิติจังหวัดแพร่) ของประชากรทั้งหมดในเมืองแพร่ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเข้าสู่เมืองแพร่

คำสำคัญ : ตามรอย, พระพุทธศาสนา, เมืองแพร่

Abstract

In the land known as Jambudvīpa, over 2600 years ago, after the occurrence of the Buddha and Buddhism, the Lord Buddha and his disciples' mission was the Buddhist propagation. Then, Buddhism was continually inherited, and finally was entered Thailand. After the 3rd edification in B.E.234, the Buddhist ambassadors, divided into 9 lines by the patronage of King Ashoka the Great who was one of the famous Indian kings, were sent in order to spread Buddhism into different various countries. The Buddhist ambassadors, who were chosen by the king in order to go to Suvarnabhumi, was the Buddhist ambassadors of line 8. Buddhism had been being prospered by Phra Son Thera and Phra Uttar Thera, the Buddhist leaders of this line and after that it was spread into Phrae province. Therefore, more than 99.18% of Phrae people consider Buddhism to be their spiritual anchor (data from Phrae Provincial Statistical Office). The purpose of this article is to inform the stories about Buddhism in Phrae province.

Keywords : history tracing, Buddhism, Phrae province

บทนำ

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นบนแผ่นดินที่เรียกว่า “ชมพูทวีป” ในสมัยพุทธกาล ทามกลางลัทธิศาสนามากมาย มีทั้งอำนาจและทรงอิทธิพล เป็นที่ยากยิ่งสำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะผู้คนในสมัยนั้น มีความเชื่อและนับถือในลัทธิต่าง ๆ อยู่มาก หลวงวิจิตรวาทการกล่าวไว้ว่า ลัทธิพราหมณ์จะเปลี่ยนรูปไปก็ตามที่ เรื่องวรรณจะเป็นเรื่องเปลี่ยนไม่ได้ เราจะเห็นได้ในตอนที่กล่าวถึงพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงทำความพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะบัญญัติสังคมอินเดีย ด้วยวิธีเลิกวรรณะ และเป็นงานอันเดียวที่พระพุทธเจ้าทำไม่สำเร็จ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2527, น. 267 - 268) อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นงานที่ถูกมองว่าไม่สำเร็จ แต่สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทำสำเร็จ และทำได้ตามที่ประสงค์คือการประกาศอิสรภาพความเป็นมนุษย์ คือมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้จนกระทั่งสามารถเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ความสำเร็จนี้นับว่ายิ่งใหญ่กว่าการยกเลิกระบบวรรณะอย่างแท้จริง

(มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558, น. 9) ชีวิตของคนในสมัยนั้นมีแบบแผนการปฏิบัติตามลัทธินั้น ๆ ที่มีมาก่อนแล้ว จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยบุคลิกภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้ากับคำสั่งสอนที่ประกอบไปด้วยเหตุด้วยผล ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นปึกแผ่นเจริญก้าวหน้าด้วยดี (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2563) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้แจ้งเห็นจริง โดยมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะอันสูงสุด พระรัตนตรัยเปรียบด้วยวัตถุวิเศษที่มีราคาอย่างสูง คือ แก้ว จึงเรียกพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่า รัตนะ คำว่า "รัตนะ" แปลว่า แก้ว, สิ่งมีค่าสูงยิ่ง, สิ่งประเสริฐยิ่ง คำว่า "รัตนะ" ในที่นี้จึงหมายถึง พระรัตนตรัย ซึ่งก็คือแก้ว 3 ดวง ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็คือนับถือแก้ว 3 ดวงนี้ว่ามีคุณ ย่อมจะเป็นที่พึ่งที่ระลึกแก่ตน หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ถูกบันทึกรวบรวมไว้ในคัมภีร์ชื่อว่า พระไตรปิฎก (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539, น. 1) พระพุทธเจ้าเริ่มออกเผยแผ่คำสอนของพระองค์ ในภูมิภาคที่เป็นประเทศอินเดียในปัจจุบัน ตั้งแต่ 45 ปีก่อนพุทธศักราช ปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ขยายไปทั่วทั้งโลก อันรวมถึงประเทศไทยด้วย

ดังนั้นเมืองแพร่จึงเป็นเมืองหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมาตามลำดับ โดยมีการสร้างวัดวาอารามขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสามเณร ผู้คนในเมืองแพร่พากันนับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก วัดในเมืองแพร่จึงกลายเป็นศูนย์กลางของประชาชนในชุมชนต่าง ๆ บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่เมืองแพร่ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพื่อนำความรู้ที่ได้จากบทความนี้ไปถ่ายทอดเป็นองค์ความรู้ สำหรับผู้ที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเข้าสู่เมืองแพร่ โดยมีแนวคิดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ หลักการ และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภายหลังที่คัทรงบาเพ็ญพุทธกิจเป็นพระบรมศาสดา จึงได้ออกประกาศศาสนาเริ่มตั้งแต่แสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ โปรดยสกุลบุตรพร้อมสหาย จนมีพระอรหันตสาวกเกิดขึ้นในโลกขณะนั้น จำนวน 60 องค์ (คือ พระปัญจวัคคีย์ 5 พระยสะพร้อมพระที่เป็นสหายอีก 55) จึงทรงมีพระพุทธประสงค์ที่จะส่งพระอรหันตสาวกเหล่านั้นไปประกาศพระศาสนาในที่ของชมพูทวีป โดยก่อนจะทรงส่งไปนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงรับสั่งให้มีการประชุม ถือว่าเป็นปณิธานอันยิ่งใหญ่ที่สุด พระพุทธองค์ได้ตัดแก่พระสาวกชุดแรกที้ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาว่า “จรถ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानัม ภิกขุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์” จากพระพุทธพจน์นี้เป็นเครื่องชี้ชัดถึง อุดมคติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นบทบาทสำคัญของการทำหน้าที่ประกาศศาสนาธรรม ส่งเสริมสัมมาปฏิบัติของเหล่า

พุทธสาวกทั้งมวลนับจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งมุ่งให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล และประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวโลกอย่างแท้จริง หาได้มุ่งเพื่อประโยชน์ให้คนมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก หรือมุ่งเพื่อประโยชน์ของผู้เผยแผ่เองแต่อย่างใดไม่ นอกจากนี้การส่งพระอรหันตสาวกรุ่นแรกไปประกาศพระศาสนาทั่วมหุทวีปนี้ ยังถือว่าเป็นจุดกำเนิดการดำเนินงานพระธรรมทูตอีกด้วย

2. แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายดังนี้ คำว่า เผยแผ่ เป็นคำกริยา หมายถึง ทำให้ขยายออกไป หรือ ขยายออกไป ส่วนคำว่า เผยแพร่ เป็นคำกริยา หมายถึง โฆษณาให้แพร่หลาย โดยนัยนี้ จึงสรุปได้ว่า คำว่า “เผยแผ่” และคำว่า “เผยแพร่” มีความหมายต่างกัน กล่าวคือ คำว่า เผยแผ่ หมายถึง การเปิดเผยสิ่งที่ปกปิดอยู่ให้คนได้รู้ได้เห็น ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตจิตใจของคนเรา ส่วนคำว่า “เผยแพร่” หมายถึง การทำให้ขยายหรือการทำให้กระจายออกไปในวงกว้าง ดังนั้นเมื่อจะประกาศเปิดเผยหลักพระธรรมวินัย หรือพระธรรมคำสั่งสอน ให้คนเราได้รับประโยชน์สุขทั้งชาตินี้ และชาติหน้า ประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน จึงสมควรอย่างยิ่ง ที่ใช้คำว่า “เผยแผ่พระพุทธศาสนา” ซึ่งเหมาะสมกว่าใช้คำว่า “เผยแพร่พระพุทธศาสนา” การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในที่นี้ หมายถึง การนำเอาหลักธรรมคำสอน ไปถ่ายทอดให้ประชาชนได้รับการเรียนรู้ และน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนเหล่านั้นไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เป็นคนดีมีศีลธรรมประกอบด้วย คุณธรรมมีเมตตา เป็นต้น

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายออกไปอย่างแพร่หลาย เป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย ได้น้อมนำเอาหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ มุ่งให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล และประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวโลกอย่างแท้จริง ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ได้ตัดแก่พระอรหันตสาวกชุดแรก ที่ออกไปประกาศพระพุทศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาได้อยู่ตั้งมั่นจนกระทั่งปัจจุบันนี้

การเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย

ภายหลังจากพุทธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับจนถึง พ.ศ. 234 ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพุทธศาสนาเกิดขึ้น นั่นคือ การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ภายหลังจากเสร็จสิ้นการทำสังคายนา พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้ทราบโดยอนาคตังสญาณว่า ในกาลต่อไปภายหน้าพระพุทธศาสนาจะไม่เจริญรุ่งเรืองในชมพูทวีปอีกต่อไป แต่จะไปตั้งมั่น ณ แคว้นอื่น ๆ เพื่อให้พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปไกล ท่านจึงได้รับ

พระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าอโศกมหาราชให้คัดเลือกพระเถระผู้มีความรอบรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นสมณทูตไปประกาศพระศาสนา ในนานาประเทศ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544, น. 153) สมณทูตที่ได้รับการคัดเลือกแล้วส่งออกไปประกาศศาสนาในครั้งนี้มี 9 สาย โดยสายที่ 8 ถูกส่งไปดินแดนสุวรรณภูมิ พร้อมคณะมีปรากฏชื่อ 5 รูป คือ พระโสณะ พระอุตตระ พระณานิยะ พระภุริยะ และ พระมุณียะ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2540, น. 143) นอกนี่ยังมีสามเณร อุบาสก อุบาสิกา รวมคณะจำนวน 38 รูป/คน ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ คือดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 235 ซึ่งนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าได้แก่บริเวณจังหวัดนครปฐม โดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น

ตามรอยพระพุทธศาสนาเข้าสู่เมืองแพร่

1. **ความเป็นมาของเมืองแพร่** เมืองแพร่เป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่งในเขตทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย มีภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างภูเขา โดยมีทิวเขาล้อมรอบทั้งสี่ทิศ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ทางธรรมชาติ มีแม่น้ำสายหลัก สำคัญไหลผ่าน คือแม่น้ำยม เป็นลำน้ำที่สำคัญที่สุดของเมืองแพร่ โดยมีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำอำเภอบึง พะเยา เมืองแพร่ในอดีตเคยเป็นนครรัฐขนาดเล็ก แต่ปัจจุบันเมืองแพร่กลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ ที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือที่ติดต่อไปยังจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ จึงเรียกจังหวัดแพร่ว่าเป็นประตูสู่ล้านนาจากการศึกษาทางโบราณคดี พบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีการค้นพบแหล่งโบราณคดีแห่งใหม่ในถ้ำปูนตาหมี ในเขตบ้านนาตอง ตำบลช่อแฮ อำเภอเมืองแพร่ เมื่อช่วงต้น พ.ศ.2552 พบหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทเครื่องมือกะโหลก เครื่องมือหินขัด เศษภาชนะดินเผา และโครงกระดูกมนุษย์โบราณ และมีการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ ได้ว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 4,500 ปีมาแล้ว ซึ่งการดำเนินการครั้งนี้ถือว่าเป็นการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งแรกในพื้นที่แอ่งแพร่ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, 2559, น. 18) สันนิษฐานว่าในชุมชนเมืองแพร่คงจะมีผู้คนที่อยู่อาศัยมาก่อนประวัติศาสตร์อยู่แบบไม่เป็นหลักแหล่ง คงจะเป็นเหมือนยุคเดียวกับคนในสมัยก่อนขมพูทวีปในอินเดียสมัยก่อน

สำหรับการสร้างเมืองแพร่ประวัติไม่มีการจารึก ไม่มีหลักฐานเก่า ว่าสร้างขึ้นในสมัยใด จึงต้องอาศัยหลักฐานของเมืองอื่น เช่น พงศาวดารโยนก ตำนานเมืองเหนือ ตำนานการสร้างพระธาตุลำปางหลวง และศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นต้น ชื่อเมืองแพร่ที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ มีเพียงเล็กน้อย จากการศึกษาประวัติการตั้งอาณาจักรล้านนา พบว่า

ในระยะแรกดินแดนนี้มีนครรัฐอิสระก่อตั้งขึ้นมาก่อนการตั้งอาณาจักรล้านนา เช่น เมืองพะเยา เมืองน่าน เมืองลำพูน เมืองลำปาง เมืองแพร่ เป็นต้น เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ชาวเมืองมีความสัมพันธ์ไปมาหาสู่กัน การเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนเมืองแพร่ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำยม ประมาณ พ.ศ. 1200 - 1250 เมืองแพร่ในยุคเริ่มต้นคงจะมีความผูกพันกับแคว้นเงินยาง - เชียงแสน พร้อม ๆ กับการติดต่อสัมพันธ์กับแคว้นทวารวดีที่อยู่ทางใต้ และกำลังขยายอิทธิพลทางการเมืองขึ้นมาทางภาคเหนือโดยมี หริภุญไชย เป็นฐานกำลังสำคัญ ดังนั้นในเวลาต่อมาจึงปรากฏว่าเมืองแพร่ถูกผนวกเข้าไปร่วมกับหริภุญไชยชื่อเมืองแพร่ จึงเริ่มปรากฏในตำนานเมืองเชียงแสนในช่วง พ.ศ.1620 – 1720 (องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, 2559, น. 2)

การก่อตั้งชุมชนหรือบ้านเมืองส่วนใหญ่ในภาคเหนือมักปรากฏชื่อบ้านเมืองนั้นในตำนานเรื่องเล่าหรือจารึกตลอดจนหลักฐานเอกสารพื้นเมืองของเมืองนั้น ๆ แต่สำหรับเมืองแพร่ นั้นแตกต่างออกไปเนื่องจากไม่มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องหลักฐานที่เกี่ยวข้องโดยตรงจึงมีที่มาของชื่อเมืองจากหลักฐานอื่น ดังนี้ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2543 น. 75)

1) เมืองพล นครพลหรือพลรัฐนคร เป็นชื่อเมืองเก่าดั้งเดิมที่สุดที่พบในตำนานเมืองเหนือฉบับโบราณ พ.ศ. 1824 กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า เจ้าเมืองลำปางได้ส่งคนมาติดต่อเจ้านครพลให้ไปร่วมงานนมัสการและฉลองวัดพระธาตุลำปางหลวง ตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ในตำนานพระธาตุ เมื่อศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของนครพลตามตำนานดังกล่าวพบว่าคือเมืองแพร่ ปัจจุบันชื่อพลนครปรากฏเป็นชื่อวิหารในวัดหลวง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ โดยเชื่อว่าวัดนี้เป็นวัดที่สร้างมาพร้อมกับการสร้างเมืองแพร่และเจ้าเมืองแพร่ให้ความอุปถัมภ์มาตลอด จนหมดยุคการปกครองโดยเจ้าเมือง

2) เมืองโกศัยนคร เป็นชื่อปรากฏในพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน ใช้เรียกเมืองแพร่ในสมัยขอมเรืองอำนาจ ที่ชื่อเมืองในอาณาจักรล้านนาเปลี่ยนเป็นภาษาบาลีตามความนิยมในยุคนั้น เช่น น่านเป็นนันทบุรี ลำพูนเป็นหริภุญไชย ลำปางเป็นเขลางค์นคร เป็นต้น ชื่อเมืองโกศัย น่าจะมาจากชื่อดอยที่เป็นที่ตั้งองค์พระธาตุช่อแฮ ซึ่งเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองแพร่ คือ ดอยโกสิยธัชบรรพต หมายถึง ดอยแห่งผ้าแพร

3) เมืองแพล เป็นชื่อที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชหลักที่ 1 ด้านที่ 4 โดยคำว่า แพล น่าจะมาจากศรัทธาของชาวเมืองที่มีต่อพระธาตุช่อแฮหรือช่อแฮที่สร้างขึ้นภายหลังการสร้างเมืองต่อมาจึงได้เรียกชื่อเมืองของตนว่า เมืองแพล

4) เมืองแพร่ เป็นชื่อที่คนไทยในอาณาจักรสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาใช้เรียกเมืองแพล และกลายเสียงเป็นแพร่หรือแพร่ สมัยกรุงศรีอยุธยาชื่อเมืองแพร่ปรากฏใน

ประวัติศาสตร์ เมื่อเกิดสงครามระหว่างอยุธยาและล้านนา กองทัพอยุธยาเดินทัพผ่านช่องเขาพลึงเพื่อไปตีเชียงใหม่

5) เมืองแป้ เป็นชื่อที่ชาวแพร่ใช้เรียกชื่อเมืองของตนด้วยภาษาคำเมือง ความหมายของคำว่า “แป้” น่าจะมาจากคำว่าแพร่แต่กลางเสียงตัว พ เป็น ป หมายถึง การแพร่กระจายออกไปเป็นจำนวนมากของผู้คน ซึ่งส่วนหนึ่งนิยมออกไปทำมาหากิน ตั้งถิ่นฐานยังเมืองอื่น

2. การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่เมืองแพร่ เมืองแพร่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตามหลักฐานที่กล่าวถึงความเชื่อในพระศาสนานั้นยังไม่มีปรากฏเป็นหลักฐาน แต่เดิมจึงมีความเชื่อว่าผู้คนในสมัยนั้น คงจะมีการนับถือธรรมชาติ เช่น ภูเขา ถ้ำ ป่าไม้ ลำธาร ห้วย หนอง คลองบึง แม่น้ำ ฯลฯ ตลอดจนถึงการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีป่า ผีภูเขา ผีต่างๆ โดยมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์น่าเคารพนับถือและพากันปฏิบัติสืบทอดกันมา ต่อมาได้มีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองแพร่ โดยสันนิษฐานว่าพระพุทธศาสนาเข้าสู่เมืองแพร่ ในสมัยอาณาจักรน่านเจ้า แผลขยายจากเมืองเชียงแสน ไชยบุรี และเวียงพางคำ จนมาถึงเมืองแพร่ ประมาณหลังปี พ.ศ.1300 เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทยุคดั้งเดิม คือ ยุคที่ 1 ที่เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อราว พ.ศ.235 ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ อันประกอบไปด้วยดินแดนที่ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ 7 ประเทศในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา กูยูน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้นี้ ทำให้พระพุทธศาสนาในแถบนี้ เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับตามยุคสมัย แผลขยายกว้างขวางครอบคลุมไปทั่วดินแดนสุวรรณภูมิ จากประวัติความเป็นมาของวัดหลวงซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ที่สุดในเมืองแพร่กล่าวไว้ว่า พ่อขุนหลวงพลพระราชนัดดาของพระมหากษัตริย์อาณาจักรน่านเจ้าได้นำคนไทย (ไทยลื้อ ไทยเขิน) กลุ่มหนึ่งอพยพจากเมืองเชียงแสน ไชยบุรี และเวียงพางคำลงมาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่บนบริเวณที่ราบฝั่งแม่น้ำยม ในปี พ.ศ.1371 ขนานนามว่า “เมืองพลนคร”เมื่อตั้งมั่นดีแล้วก็ได้ป่าวประกาศให้ชาวเมืองมาร่วมกันสร้างวัดขึ้นเป็นวัดแรกคือ วัดหลวง เมื่อ พ.ศ. 1372 หลังจากนั้นเป็นต้นมาก็เริ่มมีการสร้างวัดวาอารามขยายขึ้นเรื่อย ๆ และในปี พ.ศ. 2559 ตลอดปี เมืองแพร่ได้จัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ เมืองแพร่อายุครบ 1188 ปี

พระพุทธศาสนาในเมืองแพร่มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงเรื่อยมา เจ้าผู้ครองเมืองแพร่ทุกพระองค์ ตลอดจนถึงชาวเมืองแพร่ส่วนใหญ่ล้วนยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง สืบทอดจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เห็นได้จากการสร้างศาสนสถาน ไว้เป็นที่ประกอบศาสนพิธีเป็นจำนวนมาก โดยมีศาสนสถานทั้งของมหานิกายและธรรมยุต ที่ได้รับวิสุคามสีมา

และยังไม่ได้รับวิสุงคามสีมาทั้งหมด 370 แห่ง ที่พักสงฆ์อีก 54 แห่ง มีพระภิกษุสามเณรทั้งมหานิกายและธรรมยุต ประมาณ 2,130 กว่ารูป มีศรัทธาประชาชนยึดถือปฏิบัติตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาต่อเนื่องกันมาอย่างเหนียวแน่น ปัจจุบันคนเมืองแพร่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธกันมากถึง 99.18 เปอร์เซ็นต์ ทำให้พระพุทธศาสนาในเมืองแพร่เจริญมาโดยลำดับ พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และมุ่งพัฒนาวัดให้มีความเข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนได้อย่างแท้จริง

3. ชีวิตและผลงานของพระสงฆ์เมืองแพร่ที่มีบทบาทสำคัญ

พระสงฆ์เมืองแพร่ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมามีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพล ต่อคนในเมืองแพร่ที่เอาใจใส่ดูแลพระพุทธศาสนา ในที่นี้ขอยกตัวอย่างเช่น

1) ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) เป็นพระมหาเถระนักปฏิบัติที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในภาคเหนือ (ล้านนา) มีชื่อเดิมว่าปอย เกิดเมื่อ พ.ศ. 2332 ปีระกาที่อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ บวชเป็นสามเณรตั้งแต่เด็กและอุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อปี พ.ศ. 2352 ณ วัดศรีชุม เมืองแพร่ ได้รับฉายาว่า "กัญจนภิกขุ" ท่านได้ทำการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและภาษาบาลีจนแตกฉาน ได้ช่วยเป็นครูสอนในวัดศรีชุมระยะหนึ่ง ก่อนย้ายกลับมาจำพรรษาอยู่ที่วัดสูงเม่น ท่านให้ความสนใจทางด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน มุ่งศึกษาจนแตกฉาน ภายหลังได้ไปศึกษาต่อที่วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ เข้ารับการศึกษาด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานกับพระมหาราชครูแห่งวัดสวนดอก เนื่องด้วยพระมหาราชครูมีเชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ มีอำนาจทางคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก แต่ท่านให้ความเลื่อมใสครูบามหาเถรที่มีความเชี่ยวชาญด้านอักษรบาลีและพระธรรมวินัย จึงได้แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ครูบามหาเถรเป็นมหาเถระที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในภาคเหนือ (ล้านนา) เป็นผู้แตกฉานในภาษาบาลีและภาษาล้านนา ครูบามหาเถร ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหารเมื่อปี พ.ศ. 2402 และได้รับสมณศักดิ์จากเจ้าหลวงเชียงใหม่ทรงตั้งฉายาให้ท่านว่าครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร ถือเป็นปฐมครูบาเจ้าแห่งล้านนา ท่านได้มรณภาพ พ.ศ. 2421 สิริอายุ 89 ปี พรรษา 69 ณ วัดป่ามะม่วง เมืองระแหง (จังหวัดตากในปัจจุบัน) ตรงกับปีที่ครูบาศรีวิชัยกำเนิด (พระราชเขมากร และคณะ, 2561, น. 81 - 90) ในขณะที่ได้ไปศึกษาเล่าเรียนต่อในประเทศพม่า ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุ นำมาถวายต่อเจ้าหลวงอินทวิชัย เจ้าผู้ครองนครแพร่ ต่อมาเจ้าหลวงได้นำไปถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พระองค์ทรงให้นำกลับมาไว้ที่เจดีย์วัดมหาโพธิ์ ตำบลป่าเมต อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เพื่อเป็นสมบัติของชาวแพร่สืบไป นอกจากนี้ครูบายังได้รวบรวมคัมภีร์ใบลานจากเมืองหลวงพระบาง แพร่ น่าน มาไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นจำนวนมากอีกด้วย

2) พระมหาเมธีจักร (พรหม พรหมเทโว) อดีตเจ้าคณะจังหวัดแพร่ มีชื่อเดิมว่า พรหม เกศทัตทิเม เกิดเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2418 ที่บ้านน้ำคือ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปี 2438 บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดน้ำคือ ปี พ.ศ. 2439 อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดน้ำคือ (ปัจจุบันคือวัดเมธังกราวาส) ได้ศึกษาภาษาบาลีกับพระครูพุทธวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ปี พ.ศ. 2449 เป็นเจ้าอาวาสวัดเมธังกราวาส ปี พ.ศ. 2457 เป็นเจ้าคณะจังหวัดแพร่ ปีพ.ศ. 2458 ท่านได้ไปอบรมการศาสนาและคณะสงฆ์ในสำนักสมเด็จพะวันรัต (เฮง เขมจารี) ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ต่อมาได้กลับไปจำพรรษาที่เมืองแพร่ ปี พ.ศ. 2474 ลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดแพร่ และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดกิตติมศักดิ์ ท่านได้มรณภาพ พ.ศ. 2482 สิริอายุ 74 ปี พรรษา 53 ณ วัดเมธังกราวาส (พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ และคณะ, 2548) ท่านเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่น่าระบบการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2446 มาเผยแพร่ในจังหวัดแพร่ เป็นครั้งแรก ทำให้การคณะสงฆ์ของจังหวัดแพร่เจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ ปี พ.ศ. 2461 ท่านเป็นพระรูปแรกที่ได้จัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกธรรม พยายามให้ภิกษุสามเณรและศิษย์วัดได้รับการศึกษาทางพระศาสนาและทางโลก ได้ตั้งโรงเรียนบาลีขึ้นที่จังหวัดแพร่ เป็นแห่งแรกในภาคเหนือ ปี พ.ศ. 2477 ได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลในวัดของท่านชื่อ "โรงเรียนประชาบาลวัดน้ำคือ ปัจจุบันคือโรงเรียนวัดเมธังกราวาส (เทศรัฐราษฎร์นุกูล) ท่านเป็นพระเถระที่มีมารยาทอันดีงามจนเป็นที่โปรดปรานของพระเถระผู้ใหญ่

3) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตชิโว ป.ธ.6) อดีตเจ้าคณะจังหวัดแพร่ อดีตเจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อดีตเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร และอดีตเจ้าคณะตรวจการ ภาค 4 ภาค 5 มีชื่อเดิมว่า ฟู บรรเลง เกิดเมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2444 ที่บ้านหนน้ำคือกลาง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปี 2461 บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ปี พ.ศ. 2464 อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร หลังบวชแล้วท่านได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจนสอบได้นักธรรมชั้นโท และเปรียญธรรม 6 ประโยค ปี พ.ศ. 2471 - 2472 ทางเจ้าคณะภาคพายัพได้ส่งท่านขึ้นไปจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมที่จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2473 - 2494 ได้ไปจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในภาคเหนืออีกหลายจังหวัดทั้งที่จังหวัดแพร่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดลำปาง และจัดตั้งโรงเรียนปริยัติสามัญขึ้นที่จังหวัดแพร่ ท่านได้มรณภาพ พ.ศ. 2516 สิริอายุ 71 ปี 329 วัน พรรษา 52 ที่โรงพยาบาลรามธิบดี และนำมาบำเพ็ญกุศล ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ (พระเมธีธรรมาลังการ และคณะ, 2556, น. 138) นับว่าเป็นพระภิกษุที่มีคุณูปการต่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในภาคเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2473 - 2494 ได้ก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญขึ้นที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร และสร้างโรงเรียนธรรมราชาศึกษา ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร นอกจากนี้ ยังให้

ความสำคัญกับการศึกษาวรรณกรรมล้านนา จึงได้ชำระเทศน์มหาชาติฉบับภาษาล้านนาแล้ว จัดพิมพ์เป็นภาษาไทย โดยสำนักพิมพ์ ส. ธรรมภักดี ตั้งชื่อว่า "มหาชาติฉบับสร้อยสังกร" และ ยังเรียบเรียง "หลักภาษาไทยพายัพ" ซึ่งเนื้อหาประกอบด้วยพจนานุกรมภาษาไทยกลาง - ภาษาไทยถิ่นเหนือและแบบเรียนภาษาล้านนาอีกด้วย

4) พระมหาโพธิวงศาจารย์ (สุจิ กตสโร ป.ธ.3) อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 6 อดีตเจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อดีตประธานสภาวิทยาเขตแพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อดีตผู้จัดการโรงเรียนพุทธโกศยวิทยา และอดีตผู้อำนวยการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีชื่อเดิมว่า สุจิ ขวรงค์ เกิดเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2460 ปีมะเส็งที่บ้านทุ่งอวน ตำบลกาญจนา อำเภอมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปี พ.ศ. 2476 บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดนาจักร ตำบลนาจักร อำเภอมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปี 2481 อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดกาญจนาราม ตำบลนาจักร อำเภอมืองแพร่ จังหวัดแพร่ หลังบวชแล้วได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจนสอบได้นักธรรมชั้นเอก และเปรียญธรรม 3 ประโยค ท่านเป็นพระนักปกครอง พระนักเผยแผ่ และเป็นพระนักการศึกษา ท่านได้มรณภาพ พ.ศ. 2554 สิริอายุ 94 ปี 211 วัน พรรษา 75 ที่โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ และนำมาบำเพ็ญกุศล ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่ นับว่าเป็นพระเถระที่มีคุณูปการต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดแพร่ เมื่อปี พ.ศ. 2500 ได้เปิดโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ชื่อโรงเรียนธรรมราชวิทยา โดยท่านเป็นเจ้าของและเป็นผู้รับใบอนุญาต ปี พ.ศ.2506 ตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เข้าศึกษาทุกวันอาทิตย์ โดยท่านเป็นผู้ดำเนินการ ต่อมาปี พ.ศ. 2507 โรงเรียนธรรมราช ถูกสั่งยุบ ในปี พ.ศ.2508 จึงจัดตั้งโรงเรียนบาลีสาธิตสาขาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เปิดสอนชั้นประถมปีที่ 5 - มัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยท่านเป็นเจ้าของผู้จัดการ ได้จัดการเรียนการสอนมาโดยลำดับ ถึงปี พ.ศ.2512 ทางกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการมิให้นักเรียนที่จบชั้นสูงสุดสอบสมทบชั้นสูงสุดประโยค (ป.7 และ ม.ศ.3) ทำให้พระภิกษุสามเณรระส่ำระสายหาทางขนขวายไปเรียนต่อต่างจังหวัด ทำให้ได้รับความลำบากเป็นอย่างยิ่ง ปี พ.ศ. 2513 จึงได้จัดตั้งโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ มีชื่อเต็มเป็นทางการว่า โรงเรียนผู้ใหญ่พุทธโกศยวิทยา โดยท่านเป็นผู้จัดการ เปิดสอนระดับ 3 (ระดับประถมศึกษาตอนปลาย) และระดับ 4 (ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น) ปี พ.ศ. 2517 จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เปิดสอน ป. 5 - ม.ศ. 5 โดยท่านเป็นผู้จัดการ และจัดการศึกษาควบคู่กันไประหว่างการศึกษาผู้ใหญ่กับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ปี พ.ศ. 2520 ได้ยุบการศึกษาผู้ใหญ่ แล้วมาสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในปี พ.ศ. 2526 เปิดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนต่อ (พระเมธีธรรมมาลังการ และคณะ,

2556, น. 102 - 119) และในปี 2529 ได้เสนอจัดตั้งวิทยาเขตแพร่ โดยสภามหาวิทยาลัย ในคราวประชุมครั้งที่ 1/2530 เมื่อวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2530 มีมติอนุมัติให้จัดตั้งวิทยาเขตแพร่ขึ้น โดยมีชื่อว่า “มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตแพร่” เริ่มเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ปีการศึกษา 2530 เป็นต้นมา ปัจจุบันได้ชื่อใหม่ตามพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่า “มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่” และได้ย้ายสำนักงานไปอยู่บนพื้นที่แห่งใหม่ ณ เลขที่ 111 หมู่ 5 ตำบลแม่คำมี อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ นับว่าพระมหาโพธิวงศาจารย์เป็นผู้มีคุณูปการต่อวงการคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง

บทสรุป

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในดินแดนชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล ปัจจุบันคือประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล และบังคลาเทศ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการรู้แจ้งเห็นจริง โดยมีพระรัตนตรัย เป็นสรณะอันสูงสุด เมืองแพร่เป็นเมืองหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมาตามลำดับ ผู้คนในเมืองแพร่พากันนับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก นับว่าเป็นภารกิจโดยตรงของพระสงฆ์ ที่ทำหน้าที่ของตนให้บริบูรณ์ ด้วยการศึกษาระธรรมวินัย และประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อุทิศตนในการทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยยึดมั่นในหลักอุดมการณ์ หลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระพุทธองค์เป็นหลัก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองแพร่ไม่มีปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่พระพุทธศาสนาในเมืองแพร่มีความเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เจ้าผู้ครองเมืองแพร่ทุกพระองค์ ตลอดจนถึงชาวเมืองแพร่ล้วนยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ปัจจุบันมีผู้นับถือศาสนาพุทธในเมืองแพร่มากถึง 99.18 เปอร์เซ็นต์ พระพุทธศาสนาในเมืองแพร่เจริญมาโดยลำดับ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ที่เอาใจใส่ดูแล และมีบทบาทสำคัญในอดีตที่ผ่านมา เช่น ครูบาศรีวิชัยนารถสุนทรญาณวิเศษ มหาเถระ (ครูบามหาเถร) พระมหาเมธีกร (พรหม พรหมเทโว) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อดตชิโว ป.ธ. 6) พระมหาโพธิวงศาจารย์ (สุจี กตสโร ป.ธ. 3) เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). พุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระราชเขมากร และคณะ. (2561). บทบาทและการเชื่อมโยงภูมิภาคของครูบาศรีวิชัยญาณวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ). ธรรมทรรศน์. 18 (1), 81 - 90.
- พระเมธีธรรมบาลการ และคณะ. (2556). พระมหาโพธิวงศาจารย์ยานุสรณ์. แพร่ : หจก. เมืองแพร่ การพิมพ์.
- พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ และคณะ. (2548). สมโภชพระอารามหลวงครบ 50 ปี กิ่งศตวรรษ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ 2498 - 2548. แพร่ : เมืองแพร่การพิมพ์.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2527). ศาสนาสาทุก เล่ม 1 กรุงเทพมหานคร : ลูก ส. ธรรมภักดี.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). ประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : นวสาสนการพิมพ์.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ, (2539). พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช วิทยาลัย.
- _____, "พระพุทธเจ้า - พระบรมครูผู้ยิ่งใหญ่ของโลก" กับธรรมลีลาในการถ่ายทอดธรรม, เรียกใช้เมื่อ 15 เมษายน 2563 จาก <http://www.trueplookpanya.com/knowledge/content/54644/-relbud-rel-morart-mor-dhart->
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2544). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2535). ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ ฉบับ พ.ศ. 2559. พิมพ์ครั้งที่ 1. แพร่ : เมืองแพร่การพิมพ์.

